

²³ Dagens Nyheter. — 1919. — 7 листоп.

²⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 375. — Арк. 10 зв.

²⁵ Там же. — Арк. 2.

²⁶ Там же. — Спр. 339. — Арк. 3.

²⁷ Українська РСР на міжнародній арені. Збірник документів (1917—1923 рр.). — К., 1966. — С. 165.

²⁸ ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 375. — Арк. 3.

²⁹ Там же. — Спр. 11. — Арк. 23.

³⁰ Там же. — Арк. 54 зв.

³¹ Там же. — Спр. 339. — Арк. 11.

³² Там же. — Спр. 611. — Арк. 14 зв.

³³ Там же. — Арк. 14.

³⁴ Там же. — Спр. 312. — Арк. 14 зв.

³⁵ Там же. — Арк. 13—13 зв.

³⁶ Там же. — Спр. 176. — Арк. 26.

³⁷ Там же. — Спр. 527. — Арк. 6.

³⁸ Гуммерус Г. Україна в переломні часи: Шість місяців на чолі посольства у Києві / Переклад з фінської. — С. 192.

ГЕТЬМАНСЬКИЙ РУХ В ЕМІГРАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ США І КАНАДИ (1918—1939 рр.)*

Таїсія СИДОРЧУК

Ієднозначно на зміни в Січовій Організації відгукнулися різні українські політичні сили, українські діячі та духовенство. Часописи національно-демократичного, соціал-демократичного та більшовицького спрямування в більшості випадків висловлювалися негативно щодо рішення Головної Січової старшини про визнання Гетьмана, а також про Гетьманат 1918 р., звинувачуючи О. Назарука і К. Гриневецького у запродавстві. Найбільш критичні виступи на свою адресу Січова Організація отримала з боку більшовицького та націоналістичного таборів. За словами О. Назарука, ці два табори були пов'язані спільною ненавистю до гетьманців, при цьому націоналісти висловлювали своє негативне ставлення агресивніше, ніж більшовики⁵³. Одним з найбільших противників з націоналістичного табору був Лука Мишуга — представник уряду ЗУНР в Америці з організації допомоги серед української еміграції, тобто його перебування в США мало ту саму мету, з якою приїхав О. Назарук в Канаду⁵⁴. Слід зазначити, що Л. Мишуга і О. Назарук, перебуваючи в еміграції у Відні після переїзду туди уряду ЗУНР в 1919 р., були товаришами. З часу їхнього приїзду до Америки вони продовжували підтримувати товариські стосунки, допомагаючи один одному в роботі. О. Назарук неодноразово пояснював та обговорював з Л. Мишугою в безпосередніх розмовах і в листуванні проблеми, які виникали в процесі еволюції Січової Організації та радився з ним у багатьох питаннях, як з давнім приятелем, намагаючись викликати у нього прихильне ставлення до гетьманської ідеї⁵⁵. Починаючи з серпня 1925 р., коли більшість сотень та округів «Січі» офіційно визнали П. Скоропадського Гетьманом України, Л. Мишуга та інші громадсько-політичні діячі наці-

* Закінчення. Початок у № 6 за 2001 р.

оналістичного спрямування, зокрема ті, які гуртувалися довкола часопису «Свобода», виступили з різкою критикою Січової Організації та її керівників.

Слід зазначити, що, в свою чергу, ставлення американських гетьманців до інших українських політичних та громадських об'єднань базувалося на двох засадах, які пропагувалися у Січовій Організації О. Назаруком під впливом і на вимогу В. Липинського, а саме: налагодження співпраці та утримання від гострої критики і відповіді на нерідко свідомо фальшиві, необ'єктивні інформації та образливі вислови щодо гетьманського руху в цілому, а також щодо діяльності та особи Гетьмана й провідних гетьманців з боку унерівських, українських націоналістичних та соціалістичних угруповань. Такими принципами щодо стосунків з різними українськими об'єднаннями американські гетьманці керувалися у подальшій своїй діяльності. Зокрема, в редакційній статті «Нашого Стягу», присвяченій 10-літтю прийняття американськими «Січами» гетьманської ідеології, підкреслювалося: «В наших стосунках до інших українських груп ми задержували і далі будемо задержувати лінію можливої кооперації. Ми не накликали і не будемо накликати наших членів чи симпатиків до міжпартійної боротьби з іншими українськими групами — навіть такими, що вороже відносяться до наших способів державного будівництва України. Ми не бажаємо бачити упадку ні одної української партії і державної організації, бо ми як національна цілість ще дуже слабі, щоб ще й самих себе нищити»⁵⁶.

Більшість священників православної та греко-католицької церков поставилися прихильно до прийняття Січовою Організацією гетьманської ідеології, цінуючи співпрацю з січовиками. Від часу заснування Січової Організації її стосунки з духовенством та церквою не були позначені ані тісною співпрацею, ані конфронтацією. Більшість січовиків були парафіянами та практикуючими християнами в силу того, що церква була найперша і довго єдина об'єднуюча інституція української еміграції в нерідному середовищі. Новий тип взаємовідносин між січовиками та духовенством був започаткований О. Назаруком з часу його приїзду до США. Після майже річної переоцінки своїх світоглядних принципів, в тому числі стосовно релігії, О. Назарук дійшов наступних висновків: «Від початку нашої історії Церква се одинокий блок, скеля (часом звітріла, часом знову скріплена политою лявою чийогось духа), який весь час був основою організаційної кристалізації мас»⁵⁷.

Щодо конфесійної приналежності духовенства — прихильників гетьманського руху, то серед них були представники української православної, автокефальної та греко-католицької церкви. Проте слід зазначити наступне. Українська заокеанська еміграція ще з XIX-го століття формувалася в основному із західноукраїнських земель, більшість населення яких було греко-католицького віросповідання. Разом з віруючими впродовж десятиліть виїжджали також греко-католицькі священники та монахи греко-католицького ордену Чину Святого Василя Великого. В міжвоєнне двадцятиліття українська греко-католицька церква в Америці мала численні парафії, затверджений Ватиканом єпископат, пресові органи, духовні навчальні заклади та різноманітні допомогові й благодійні інституції. Відповідно українське греко-католицьке духовенство було численнішим порівняно з православним духовенством на американському континенті, і тому становило більшість і серед представників церкви — прихильників гетьманського руху.

З часу праці О. Назарука в «Січах» і впродовж наступних десятиліть усі публічні виступи Січової Організації, зокрема відзначення національних урочистих подій, проведення культурно-просвітницької роботи, січовики намагалися проводити спільно з українськими релігійними громадами, які були найчисленнішими об'єднаннями українців у кожній місцевості на американському континенті і до яких належала більшість самих січовиків. О. Назарук закликав гетьманських організаторів засновувати січові гуртки насамперед з членів релігій-

них громад та налагоджувати найтісніше співробітництво з місцевими парохами. Відношення Січової Організації до церкви було офіційно оголошено в ухвалах П'ятого Січового З'їзду та в січовому Статуті 1925 року. Окремий четвертий розділ даного Статуту стверджував: «Січова Організація шанує релігію й уважає всяку боротьбу проти церкви й церковної влади за розвальну акцію, шкідливу для нації»⁵⁸. З 1934 р. гаслом гетьманської організації був вираз «Бог — Гетьман — Україна», який друкувався у кожному номері «Нашого Стягу» та яким прикрашалися Січові Доми, приміщення гетьманських осередків та місця проведення гетьманцями їхніх заходів.

Гетьманський рух мав найбільше прихильників з числа духовенства саме на американському континенті. Цьому сприяли передусім покладені в основу життєдіяльності гетьманської «Січі», а пізніше її спадкоємця — Союзу Гетьманців Державників, традиційні для козацької Січі принципи християнської моралі та шанування церкви й духовних авторитетів. Задекларування свого шанобливого ставлення до релігії та прагнення співпраці з духовенством у статутно-організаційних документах, у своїх пресових органах та в практичній діяльності вигідно відрізняло гетьманську організацію від усіх інших українських політичних об'єднань 20—30-х років у Америці, характер ставлення яких до церкви був від непримиренно войовничого до поблажливо індиферентного. Крім того, священикам, як представникам однієї з консервативних інституцій, звиклим до шанування духовного авторитету, імпонувала гетьманська ідеологія, засадничим пунктом якої було добровільне підкорення та визнання одного світського авторитету, а також як наслідок цього принципу — вимоги послуху старшому, дисципліна й відповідальність усіх членів організації. Вже проведення в «Січах» принципу централізації у 1924 р., як першого етапу до прийняття ними гетьманської ідеології, викликало схвальну оцінку священиків і навіть їх сподівання, що реформи в «Січовій Організації» полегшать і промостять шлях духовним ієрархам до реорганізації церкви і частини занархізованого духовенства⁵⁹.

Велике значення у формуванні прихильного ставлення духовенства до гетьманських Січей та гетьманської ідеї в цілому мали праці В. Липинського. Йдеться не лише про його дослідження «Релігія і церква в історії України», яке було надруковане в США і було доступне кожному священику, а й про «Листи до Братів Хліборобів», опубліковані в Європі, придбати які можна було лише у палкого прихильника гетьманського руху, відомого українського політичного і громадського діяча Ореста Жеребка у Канаді. Не зважаючи на ці труднощі, священики були ознайомлені з «Листами...», обмінювалися враженнями після їх прочитання і частина з них висловлювала думки, що «такого духа ми ще не мали» (Том 7. — С. 66). Відомо, що з працями В. Липинського, в яких викладені основи теорії українського монархізму та гетьманської ідеології, а також з «Хліборобською Україною» — органом УСХД, були обізнані представники духовенства, які займали високі й авторитетні позиції в українських греко-католицькій і православної церквах у США і Канаді, зокрема єпископи К. Богачевський і Н. Будка, священики Ф. Тарнавський, О. Струтинський, канонік Н. Сіменович, ігумен Є. Теодорович, ЧСВВ (Чину Святого Василя Великого — Т. Сидорчук), ігумен А. Сенишин, ЧСВВ, П. Олексів, М. Сембратович та ін.

Крім того, гетьманська організація на американському континенті з кожним роком розвивалася, демонструючи свою організаційну міцність насамперед завдяки її провідникам — головним отаманам та членам Централі, які були сильними лідерами, відданими ідеї та шанованими в цілому серед українського громадянства за свої громадські та особисті заслуги. Ставлення духовенства до гетьманського руху стисло висловив ігумен Амброзій Сенишин, ЧСВВ в промові на урочистому прощанні американських гетьманців з Гетьманичем Данилом 19 чер-

вня 1938 р.: «Ви хоч і поїдете, але нас ідея буде лучити»⁶⁰. Після П'ятого Січового З'їзду, тобто з травня 1924 р., в процесі введення централізаційного принципу організації «Січей», греко-католицькі священники іменувалися і затверджувалися Головним отаманом капеланами сотень, куренів та округів, виконуючи серед січовиків свою пастирську місію.

Проводячи активну агітаційну роботу з прийняття гетьманської ідеології, О. Назарук понад рік працював над створенням нового статуту для організації. В підготовці першого, «чорнового», варіанта статуту йому допомагав керівник Канадських Січей В. Босий. Кінцевий варіант проекту статуту був надрукований у липні 1925 р. в січовому часописі, після чого був затверджений всіма сотнями та округами⁶¹. Тривала праця над статутом пояснюється тим, що в процесі його підготовки О. Назарук листовно радився фактично по кожному параграфу з В. Липинським, прагнучи уникнути помилок у такому важливому документі. Крім того, тривалість отримання листів залежала не лише від тодішніх можливостей поштового зв'язку між Америкою та Європою, але й від зайнятості вченого, який окрім наукової праці займався підготовкою і виданням збірників «Хліборобська Україна», а також вже був серйозно хворий. Новий січовий Статут став своєрідним відображенням тих кардинальних світоглядних змін, які відбулися в Січовій Організації, а також підсумком пропагандистської і організаційної праці О. Назарука, С. Гриневецького, В. Босого та ряду січових старшин і прихильників січового руху. Згідно з новим Статутом, мета січовиків полягала у прагненні до відбудови «Української Неподільної і Незалежної Держави на всіх землях, заселених українським народом у формі традиційного дідовичного гетьманства»⁶². Проголошуваний принцип централізації мав охоплювати не лише діяльність січовиків у рамках Січової Організації, але й був основою майбутньої держави і вимагав виховання почуття карності, ладу та послуху організаційному, а також державному проводу. Згідно з новим Статутом, кожний січовик присягав, що весь час перебування в лавах січової організації буде дисципліновано підлягати усім ухвалам, розпорядженням і наказам січової старшини, слухати владу і підтримувати до кінця життя державну справу соборної України і її легального керівника.

Важливу роль у зміцненні «Січі» відіграла пропозиція Гетьманського Центру в кінці 1925 р. про поіменну реєстрацію членів Січової Організації. Внаслідок постанови гетьманських осередків у різних країнах Центральної Управа Об'єднаних Хліборобських Організацій у Берліні в 1925 р. вирішила провести реєстрацію всіх дійсних членів та прихильників гетьманського руху. В зв'язку з цим у Січовій Організації були проведені збори окружних старшин, які своєю організованістю та дисципліною продемонстрували наслідки проведеної централізації та кардинальні зміни в житті «Січі» в напрямі впровадження організаційного порядку та скріплення її військового характеру. За словами О. Назарука, «Люди до непізнання змінилися на краще і збори виглядали як *Offiziersbesprechung* при війську. Тихо, поважно, спокійно»⁶³. Отже, незважаючи на значну протидію з боку фактично всіх українських політичних рухів та об'єднань, а також з боку частини січовиків щодо визнання Гетьмана Павла Скоропадського верховним головою українського народу, наприкінці 1925 р. відбувся перехід значної частини січових сотень та округів на гетьманські позиції, зокрема найбільших кількісно і найдисциплінованіших II-го Чиказького та IV-го Детройтського округів.

Для зміцнення авторитету Січової Організації, яка стала на гетьманські позиції, і для поширення гетьманської ідеології в Америці мало значення об'єднання американських і канадських гетьманців, яке відбулося у 1926 році. Гетьманська організація в Канаді була започаткована в 1924 р. також під впливом О. Назарука⁶⁴. Організатором і першим Головним Обозним Гетьманських Січей в Канаді був колишній учасник національно-визвольних змагань у складі УГА Володимир Босий⁶⁵. Місцем осідку канадських гетьманців був спочатку Йорктон, а згодом — Вінніпег.

Розпорядок Головного отамана за № 13—26 від 15 липня 1926 р. офіційно оголошував рішення Головної Централі американської Січової Організації і проводу Гетьманських Січей Канади про їх об'єднання⁶⁶. Згідно з даним розпорядженням американська і канадська січові організації представляли собою дві Січові Области єдиної Січової Організації, побудованої та організованої на одних ідеологічних засадах, за єдиним статутом, під одним проводом з центром у Чикаго. На думку керівників обох Січей, об'єднання було продовженням централізаційного процесу, необхідного для зміцнення січового руху, про що О. Назарук писав у своїх спогадах: «Були це маленькі початки розросту гетьманської організації, але важні тим, що підіймалися майже рівночасно в двох великих державах за океаном»⁶⁷.

Навіть після того, як О. Назарук через фінансові труднощі Січової Централі і січового часопису змушений був залишити редагування «Січі» (матеріальне становище О. Назарука на посаді редактора січового часопису було досить складним, враховуючи також його постійну фінансову допомогу родині на батьківщині. У зв'язку з фінансовими проблемами друкування часопису на деякий час припинялося, і нерідко він був під загрозою закриття, а О. Назарук по декілька місяців не отримував платні навіть тоді, коли часопис друкувався) і переїхати з Чикаго до Філадельфії, гетьманська ідеологія продовжувала знаходити прихильників як серед січовиків, так і в цілому в середовищі української громади. Очоливши з березня 1926 р. редакцію газети «Америка» — орган українського греко-католицького асекураційного товариства «Провидіння», яке було під офіційним протекторатом єпископа К. Богачевського, О. Назарук не відсторонився від Січової Організації. Звичайно, що редагування газети «Америка», яка виходила тричі на тиждень, забирало у О. Назарука багато часу, проте до кожного номера «Січі» він подавав великий за обсягом матеріал. Свою агітаційну роботу через безпосереднє спілкування з громадськістю в різних місцевостях США, яку О. Назарук проводив з притаманними йому енергією та розмахом, він змушений був обмежити тепер приватними зустрічами і розмовами в рамках лише І-го Філадельфійського Округу.

У товаристві «Провидіння» на той час точилася боротьба між прихильниками і противниками К. Богачевського. О. Назарук, зрозуміло, виступав у часописі на захист єпископа. І управа товариства, яка в дійсності займала міцніші позиції, ніж К. Богачевський, в січні 1927 р. звільнила редактора з посади. О. Назарук остаточно вирішив повернутися до Львова, де жила його сім'я, але після планованого на літо Січового З'їзду. За декілька місяців перед від'їздом з США до Галичини він так у загальних рисах характеризував результати своєї праці в Америці та пояснював необхідність повернення до батьківщини: «Скрізь є гуртки й одиниці наші. Сильна організація можлива лиш тоді, коли забезпечені одиниці зможуть згодом сотворити економічну централю тут. Край — важніший»⁶⁸.

Останні місяці перебування О. Назарука у США були присвячені підготовці Шостого Січового з'їзду, який став наступним важливим етапом у житті «Січової Організації». З'їзд відбувся у липня 1927 р. у Детройті — місті осідку найдисциплінованішого і найміцнішого Другого Січового Округу. Делегати з'їзду підготували і відправили чотири офіційні листи від імені Січової Організації: лист-привітання до Гетьмана П. Скоропадського, лист-подяка генералу В. фон Гінденбургу за гостинність Німеччини до української династії, а також листи до президента США К. Куліджа і до Його Величності Короля Об'єднаного Королівства Великобританії і Північної Ірландії Георга V з інформацією про український монархічний рух в Європі та Америці, який визнає перебуваючого в еміграції правого українського монарха-гетьмана П. Скоропадського. Незважаючи на протидію діячів національно-демократичного та більшовицького спрямування, з'їзд пройшов успішно. Свої оптимістичні враження про з'їзд О. Назарук висловив у своєму ос-

танньому листі з Америки до В. Липинського від 8 липня 1927 р.: «Без ніякої пересади кажу, що ідея гетьманська за тих три роки вкорінилася в наше робітництво понад усякі мої сподівання і припущення: з'їзд за три дні виглядав так, що міг би з нього бути задоволений усякий монархіст і міг би на нім бути присутній наш Гетьман з повним задоволенням. При згадці про п. Гетьмана, або його Сина зривалися оплески робітництва. При читанню їх привітів всі без наказу встали. Але ще більше радували мене приватні розмови в чотири очі з нашими робітниками: деякі нагадували, щоб не схибити вже з того шляху, «бо ми вже душу свою кладемо в се». (Листи. — С. 418).

З'їзд ухвалив «Декларацію об'єднаних українських гетьманських Січей Америки і Канади», яка була підписана власноручно делегатами січового форуму і яка проголошувала: «1) Непохитно стоятимемо на основі безоглядного послуху найвищій духовній і світській Владі і правним їх представникам. Стверджуємо, що дотеперішню неволю українського народу спричинили кличі хаотиків-радикалів, анархістів, соціалістів і большевиків, які ніколи не доведуть Україну до Держави; 2) Ідею Єдиновластя на Україні, прийняту V з'їздом, як одиноко до відродження Української Держави в Європі ведучу дорогу — вповні одобряємо; 3) Проголошену Головну Засаду Гетьманської Влади у формі Трудової Монархії на Україні в Особі Його Світлості Ясновельможного Пана Гетьмана Павла Петровича Скоропадського і Його Світлого Роду як історичного, правного і невиборного Представника і Господаря всіх українських земель в Європі ми з підйомом духа прийняли на VI Всесічовому З'їзді сю саму ідею у відношенні до всіх Українських Земель в Європі досмертно і навіки в імені нашім і потомства нашого затверджуємо» (Січ. — 20 липня 1927 р.). Крім офіційного, ухваленого делегатами всіх січових округів та сотень Канади і США, визначення вищевказаних світоглядних засад, «Декларація» ще раз затвердила також основні принципи внутрішньої і зовнішньої діяльності Січової Організації, а саме: 1. Відмова від виборів на всі посади через голосування і введення засади призначення й іменування всіх січових старшин Головним Отаманом або його заступником, яких, в свою чергу, призначає та іменує Гетьман. 2. Централізація майна Січової Організації. 3. Лояльність, вірність та пошана законів США і Канади як домініону Об'єднаного Королівства Великобританії і Північної Ірландії. 4. Вірність українській гетьманській ідеї (там же).

Під час з'їзду січовики проводили військові польові маневри, в яких брали участь всі уніформовані сотні IV-го Детройтського Округу, а також окремі сотні інших січових округів США і Канади. Архієрейську Службу Божу перед маневрами на військовому полі провів особисто єпископ К. Богачевський при асистуванні чотирьох священників. Січова Організація з нагоди проведення з'їзду отримала привітання від Гетьмана Павла Скоропадського, В. Липинського, гетьманських організацій у Європі, зокрема, від Союзу Українських Хліборобів в Подєбрадах, Празі та Парижі, «Українського Стягу» в Празі та Варшаві, від ректорату греко-католицької духовної семінарії у Львові (слід зазначити, що ректором семінарії у той час був молодший соратник А. Шептицького, його духовний спадкоємець, майбутній митрополит та кардинал Йосип Сліпий) та ряду гетьманців з різних країн, зокрема, від сотника О. Шпілінського, полковника К. Новохацького, М. Россіневича та ін.

Відношення американського уряду до з'їзду і до Січової Організації в цілому було прихильним. Американці навіть надавали свою артилерію та літаки для військових вправ, але січовики не скористалися ними через брак коштів, необхідних для транспортування техніки. Крім того, американці дали дозвіл на перетин кордону делегатам Канадських Січей без необхідних документів у час введення суворого контролю та додаткових вимог для переїзду з Канади до США, що, як зазначав О. Назарук, було тоді нечуваним. Щодня на з'їзді, а також на маневрах

були присутні двоє американських офіцерів, які, зокрема, відзначали боєздатність і завзятість січовиків у проведенні військових навчань. У результаті ознайомлення американських урядовців та військових з гетьманськими Січами вони запросили О. Назарука виступити з лекцією про українські справи перед зібранням американських офіцерів дивізії, яка знаходилася у Детройті (с. 419).

Таким чином, Шостий Січовий з'їзд, на якому були присутні делегати усіх січових сотень та округів США і Канади, а також американські урядовці та військові, вперше виразно заманіфестував як для іноземців, так і для української спільноти, існування на еміграції гетьманського руху як політичної сили та поважного українського державотворчого чинника, який має прихильників у різних країнах Європи і Америки. Для О. Назарука з'їзд був своєрідним звітом та результатом його великої праці в Америці з переведення Січової Організації на гетьманські позиції і тим самим започаткування гетьманського руху на американському континенті.

Незважаючи на неприйняття частиною січовиків нових ідеологічних засад та їх вихід з організації, О. Назарук був впевнений, що гетьманські «Січі» в Америці витримають випробування часу, можливі майбутні кадрові зміни в організації та протидію опонентів з боку як українських, так і неукраїнських політичних сил. Ця віра впливала насамперед від особистого спілкування з рядовими січовиками, в розмовах з якими він бачив і відчував їх непохитність і вірність гетьманській ідеї (с. 418).

Наступні роки діяльності американських та канадських «Січей» підтвердили думку О. Назарука про вкорінення гетьманської ідеології серед січовиків та їх вірності присязі, яку кожний з них складав після П'ятого Січового З'їзду згідно нового Статуту (Див.: Січ. — 1925. — 1 лип.). Після Шостого Січового З'їзду, протягом чотирьох наступних років (1927—1930 рр.) Січова Організація під керівництвом Головного отамана С. Гриневецького та Головного обозного В. Босого, підтримуючи постійний контакт з Головною Централєю ОУХО в Берліні та О. Назаруком (згідно з ухвалою Головної Управи УСХД О. Назарук був призначений її референтом у справах американських «Січей» і виконував ці обов'язки до рішення Ради Присяжних УСХД від 8 лютого 1930 р. про відсторонення його від гетьманського руху внаслідок конфлікту з В. Липинським. В свою чергу, дане рішення було анульоване ухвалою Гловної Управи гетьманського центру 28 травня 1932 р. з визнанням несправедливості обвинувачень О. Назарука і офіційним вибаченням перед ним за заподіяну в громадській думці кривду. — Див.: ЦДІА у Львові. — Фонд 359. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 89) продовжувала зміцнювати свої позиції, з одного боку, в житті української громадськості в США і Канаді, а з другого боку, здобувала визнання та поважне до себе ставлення у американських урядових, військових та громадських структурах.

У 1928 р. в Січовій Організації відбулися деякі структурні зміни, а саме: відокремлення канадських «Січей» від американських. Підготовка «розлучення» двох Січових Областей проходила майже рік в узгодженні з Головною Управою Об'єднаних Хліборобських та інших Класових Організацій (далі: ОХіКО) (Дана організаційна структура гетьманського центру була утворена згідно наказу Гетьмана П. Скоропадського в березні 1927 р. із продовженням функцій Головної Централі Об'єднаних Українських Хліборобських Організацій. Причина перейменування виконавчого органу гетьманського центру полягала в тому, що в гетьманський рух включилися нові, нехліборобські об'єднання, зокрема, січові організації США і Канади, що і знайшло відображення в зміні назви їх координуючого центру) всіх організаційно-правових моментів. З новим статусом і підпорядкуванням безпосередньо Головній Управі ОХіКО «Січ» Канади отримувала більші можливості для вияву ініціативи та свого організаційного розвитку, що і передбачалося рішенням Головної Управи ОХіКО за № 193 від 5 березня 1928 р. (Див.: Січ. —

1928. — 1 верес.). Відповідно до такого рішення, право іменування старшин канадської січової організації з цього часу мало належати Головному обозному, який сам підлягав безпосередньо лише Гетьману та Головній Управі ОХіКО. Крім того, надходження усіх членських внесків канадських січовиків до Обозної Команди у Вінніпезі давало можливість розпочати видання ще одного гетьманського часопису під назвою «Канадійська Січ». Головна Централь американської Січової Організації, зокрема, Головний отаман С. Гриневецький, була проти усамостійнення Канадської Січової Області, мотивуючи свою позицію доцільністю централізації усіх січових організацій, тобто існування єдиного проводу всіх січовиків в еміграції з метою кращого організаційного, політичного та економічного розвитку. Свою негативну точку зору на Наказ Гетьмана та рішення Головної Управи ОХіКО про відокремлення Канадської Січової Області Головна Централь американської Січової організації офіційно висловила в Розпорядку Головного отамана за № 7-28 від 9 серпня 1928 р., проте згідно ухвалам П'ятого і Шостого січових з'їздів та нового Статуту, змушена була виконати розпорядження гетьманського центру (там же). С. Гриневецькому було надіслано листи від Гетьмана, Голови та членів Головної Управи — М. Кочубея та О. Скорописа-Йолтуховського з поясненнями необхідності від'єднання канадської «Січі» в інтересах розвитку гетьманського руху. Аргументи на користь цього були такими: «централізація у нас не єсть самоціллю, а лише засобом для проведення організаційної дисципліни з заховуванням територіального принципу, тобто з представленням територіям (округам) певних життєвих основ автономії, що цілком правильно зазначено в «Статуті Січової Організації» в Артикулі 6, параграфи 1, 2, 3, 4». (ЦДІА у Львові. — Фонд 359. — Оп. 1. — Спр. 373. — Арк. 25). Протидію та зволікання з виконанням наказу Гетьмана про надання канадській січовій організації автономних прав з боку Головного отамана С. Гриневецького, В. Липинський з притаманною йому вимогливістю до гетьманців характеризував як типову українську отаманщину і вважав, що для зміцнення гетьманського руху Гетьман повинен був одразу ж після вияву непослуху січового провідника позбавити його титулу (ЦДІА у Львові. — Ф. 359. — Оп. 1. — Спр. 275. — Арк. 45). Проте гетьманський центр в той час ще не бачив людини, яка могла б замінити С. Гриневецького і тому не приймав категоричних рішень щодо Головного отамана.

У 1929—1930 рр. Головною Централєю та січовими старшинами була активізована військова підготовка січовиків, причому як її теоретична, так і практична сторони. Незважаючи на те, що з 1923 р. Січова організація мала офіційну назву «Українська Січова Атлетична Асоціація», її керівники, слідуючи традиціям козацьких Січей, намагалися розвивати її військовий характер та культивувати військовий дух серед членів. У 1924 р. після П'ятого Січового З'їзду була остаточно утверджена організаційна структура Січі, яка базувалася на реконструйованій системі військових звань козацьких Січей. Всі члени організації поділялися на три категорії: рядові (січовики), підстаршини, тобто підофіцери (другий, третій та четвертий четарі) і старшини, тобто офіцери (головний отаман, окружний отаман, курінний отаман, сотник, писар, скарбник, осаул, перший четар, хорунжий, учитель, організатор). Поділ на структурні одиниці здійснювався за територіальним принципом. Сотню як найменшу організаційну одиницю очолювала сотенна старшина у складі сотника, осаула, двох писарів — фінансового і протокольного, скарбника, першого четаря і двох хорунжих. Сотні творили округ, яким керувала окружна старшина, в складі окружного отамана, окружного осаула, двох окружних писарів — фінансового та протокольного, окружного скарбника, окружного учителя та окружного організатора. Якщо округ мав велику кількість сотень і значну територію, він поділявся на декілька куренів з аналогічними сотні рангами. З часом у кожному окрузі були створені жіночі сотні Червоно-

го Хреста, також молодіжні. Організаційно-структурну піраміду завершувала Січова Рада — Головна Централя на чолі з Головним отаманом. Головну ексекутиву складали заступник Головного отамана, головний писар, головний скарбник та референти для різних ділянок роботи, наприклад, референт преси, військовий референт, референт організації жіноцтва, референт організації молоді. Ця організаційна структура американської «Січі» була прийнята канадською «Січчю» після їх об'єднання в 1926 р. і проіснувала без змін незалежно від нових призначень головних отаманів, членів Головної Централі та січових старшин майже два десятиліття до ліквідації самої організації у 1942 р. (Організаційна структура Січової Організації встановлена на основі розпоряджень Головного отамана про іменування та звільнення членів Головної Централі, Обозної команди Канадської «Січі», січової старшини, а також на основі звітів та інформацій про роботу окремих січових підрозділів, опублікованих у січовому часописі «Січ» за 1924—1934 рр. та гетьманському часописі «Наш Стяг» за 1934—1939 рр.).

Разом з утвердженням військових звань та рангів спеціальна група старшин, у якій чільну роль відігравав О. Назарук, розробила січовий однострій та січові відзнаки на основі одностроїв українського війська періоду національно-визвольних змагань та пристосовуючи їх до американської дійсності, щоб викликати «симпатії американського загалу в цілях пропаганди української державності». (Том 7. — С. 180). Введення однострою було тривалою справою, оскільки було пов'язане з фінансовою можливістю кожного січовика придбати уніформу. Відомо, що вже в кінці 20-х років існували цілі сотні, рядові та старшина яких були уніформовані.

Як і в попередні роки, у 1929—1930 р. були проведені літні військові збори і польові маневри з поділом на жовту і синю армії та використанням зброї, в тому числі рушниць, автоматів і гармат. У маневрах брали участь понад 500 уніформованих січовиків, які представляли в основному сотні II-го Чиказького, III-го Клівлендського та IV-го Детройтського округів (I-й Філадельфійський та V-й Нью-Йоркський округи не брали участі в маневрах через далеку відстань від Клівленда та Чикаго — місць проведення січових військових зборів). (Див.: Січ. — 1929. — 1 лип.; 1930. — 15 лип.). Польові маневри січовики використовували також для пропаганди своєї організації та її ідеологічних засад перед українською й американською громадськістю. Один з активних січових діячів, референт військових справ при Головній Централі, доктор І. Смук перед маневрами у Клівленді у своєму виступі підкреслив: «Наша гетьманська ідея єсть для всіх українців чиста і здорова, бо вона єсть державна, вона єсть наша традиційна, вона єсть підвалиною; на таких ідейних основах, як наша, всі народи свої держави будували. Отож і ми мусимо держатися такого принципу, всюди випробуваного, всюди відомого і всюди шанованого». (Січ. — 1929. — 15 серп.).

З кінця 1929 р. на основі погодження з американською поліцією на службу до 132-го полку поступили січовики II-го Чиказького округу і на січовому часописі поряд з українським державним гербом — тризубом з'явився орел — емблема американського війська та герб вказаного полку. Пояснюючи причини вступу січовиків на американську військову службу, Головна Централя акцентувала увагу української громадськості, що цим вчинком січовики не зраджують Україні, тому що в США кожний громадянин може дбати про свої національні інтереси, і перебування українців в американській міліції та війську лише буде сприяти їх військовій, фізичній і освітній підготовці. (Січ. — 1930. — 1 січ.). Таким чином, Січова Організація зі спортивної асоціації, як вона значилася в затверджених американським урядом документах, з 1929 р. офіційно набирала характеру військової організації.

Враховуючи саме можливість у США легальної діяльності гетьманської організації, яка культивувала формування у своїх членів лицарсько-войовничого духу, необхідного для здобуття і побудови української держави після падіння більшовицької влади в Україні, гетьманський центр прагнув зберегти парамілітарний характер американської «Січі». З цією метою Головна Управа посилає до США професійного військового, полковника, колишнього військового міністра в уряді Директорії, члена Українського Союзу Хліборобів у Празі Олександра Шаповала. (Олександр Шаповал (1888—1972) — український військовий і політичний діяч, учасник протигетьманського повстання, міністр війни в уряді С. Остапенка під час Директорії, з 1920 р. на еміграції в ЧСР, завідуючий бібліотекою Українського Високого Педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова, член Українського Союзу Хліборобів у Празі, Головний отаман Союзу Гетьманців Державників у США (1930—1934), редактор гетьманських часописів «Січ» і «Наш Стяг» (1930—1942). Він, як і О. Назарук, був учасником антигетьманського повстання і вже за кордоном внаслідок аналізу обставин та причин втрати державності, під впливом спілкування з представниками української консервативної еміграції в Празі, зокрема, А. Андрієвського та листування з В. Липинським, переорієнтує свої світоглядні переконання і згодом стає прихильником гетьманської ідеології. На початку 1925 р. В. Липинський, маючи характеристики від свого давнього і доброго знайомого А. Андрієвського про О. Шаповала як про віддану українській справі і компетентну у військових справах людину, а також про його намагання організувати в еміграції українських військових, зав'язує з ним листування (див.: Лист В. Липинського до О. Шаповала від 31 березня 1925 р. // Український консерватизм і гетьманський рух. Історія. Ідеологія. Політика. — К., 2000. — № 1. — С. 353—355 / Упорядники: Т. Осташко і Ю. Терещенко). Копії своїх листів до О. Шаповала вчений надіслав до О. Назарука у США. Після їх прочитання О. Назарук, добре знаючи О. Шаповала з часу Директорії, відповів В. Липинському в листі від 25 серпня 1925 р. наступне: «се людина дуже завзята і серйозно робить, як до чогось візьметься. Має конечну в війську прикмету: викликає вражіння примусу, де появиться! З нього можна зробити нашого, коли зломиться в нім погляд, що націоналізм се щось найвище». (Том 7. — С. 322). В. Липинський, враховуючи знайомство О. Назарука і О. Шаповала, хотів, щоб саме О. Назарук, який пройшов складну еволюцію світогляду і став гетьманцем, також зі свого боку вплинув на остаточну зміну поглядів другого в консервативно-монархічному спрямуванні. Вже у жовтні того ж 1925 р. О. Назарук після встановлення листовного контакту з О. Шаповалом із впевненістю писав до В. Липинського: «... Олександр Шаповал уже наш, думаю, твердо і безповоротно». (Том 7. — С. 331). О. Назарук не помилився у своїй характеристиці О. Шаповала, який дійсно все своє подальше життя присвятив гетьманській ідеї, беручи активну участь у діяльності гетьманських організацій у США протягом тривалого часу.

Не помилився і гетьманський центр, відправляючи О. Шаповала як довірену йому особу, фахового військового та енергійного працівника, очолити американську «Січ». Згідно з наказом Гетьмана П. Скоропадського, О. Шаповал був призначений після С. Гриновецького Наказним отаманом з передачею отаманського перначка і виконував ці обов'язки до 1934 р., одночасно редагуючи січовий часопис. З початку 1934 р. згідно з наказом Гетьмана про призначення Головним отаманом Омеляна Тарнавського, О. Шаповал був призначений військовим референтом Головної Централі та продовжував виконувати функції редактора гетьманського часопису до 1942 р., часу ліквідації американським урядом гетьманської організації у США.

Із приїздом О. Шаповала і формуванням ним нового складу Головної Централі американської «Січі» організація активізувала свою діяльність у різних напря-

мах. Зокрема, був налагоджений більш тісний і постійний зв'язок з гетьманським центром, в січовому часописі систематично друкувалися інформації про гетьманський рух у Європі та діяльність центру, статті гетьманців з різних країн, в тому числі Д. Дорошенка, Б. Гомзина, М. Гетьмана. Після напруження взаємовідносин між американськими і канадськими «Січами» внаслідок від'єднання останніх, відновилися їх співпраця та взаємодопомога, і обидві організації знову дійшли висновку, що краще мати один, на належному рівні організований, пресовий орган (ЦДІА у Львові. — 2 Ф. 359. — Оп. 1. — Спр. 373. — Арк. 58). Тому видання «Канадійської Січі» з кінця 1930 р. було припинене і чиказька «Січ» знову стала спільним часописом для двох січових організацій, надаючи місце для інформацій та статей канадським гетьманцям.

Призначення О. Шаповала отаманом Січової Організації сприяло її організаційному зміцненню та дальшому розвитку її військового характеру. В одному з перших своїх виступів під час знайомства з січовими сотнями та округами О. Шаповал зазначив, що передумовою побудови вільної України має бути створення дисциплінованої організації та формування серед українців воїнів, здатних захистити державу: «Ми, українці, аж доти будемо поневолені, доки не виробимо в собі духа бойовничого та такої організації, яка в слушний момент допоможе нам з себе скинути ярмо». (Січ. — 1930 р. — 15 листоп.)

Плекання військового духу та підготовка потенційних борців і захисників української державності залишалися важливими сферами діяльності американських гетьманців і після перейменування Січової Організації в 1933 р. на Союз Гетьманців Державників (далі: СГД). Питання уніфікації назви гетьманських організацій, які діяли в різних країнах і які підпорядковувалися гетьманському центру, виникало вже не раз у попередні роки. Зокрема, це питання обговорювалося на Першому З'їзді гетьманців, який проходив 19—21 липня 1930 р. у Берліні. На з'їзді делегатом гетьманських організацій з Чехословаччини була вперше запропонована назва Союз Гетьманців Державників. (Комунікат Головної Управи Об'єднаних Хліборобських та інших Класових Організацій. Берлін, 1930). Саме ця назва, яка прямо вказувала на головну мету, завдання і ідеологічні засади українських консерваторів-монархістів, була обрана американськими гетьманцями (назва «Союз Гетьманців Державників» була обрана гетьманським центром для іменування гетьманських організацій в Європі після реорганізації гетьманського руху в 1937—1938 рр. внаслідок тривалих обговорень та дискусій гетьманців у процесі опрацювання нового Статуту та Регламенту. Див.: ЦДІА у Львові. — Ф. 359. — Оп. 1. — Спр. 205. — Арк. 99—143; Спр. 316. — Арк. 8—21).

Організаційна структура, територіальний поділ, звання та посади нововведень не зазнали, проте майже одночасно зі зміною назви організації відбулися зміни в керівництві американських гетьманців. Гетьман П. Скоропадський призначив Головним отаманом СГД активного діяча «Січі» її гетьманського періоду, учасника Першої світової війни, поручника Української Галицької Армії Омеляна Тарнавського. (Омелян Тарнавський (1895—?) — активний діяч січового та гетьманського руху в США, Головний отаман СГД (1934—1938), з українського шляхецького роду Тарнавських герба Яніна, родом з Тернопільщини, учасник Першої світової війни у складі австрійської армії, учасник національно-визвольних змагань у складі УГА, поручник, з 1920 р. — в еміграції у Чехословаччині, Австрії, з 1922 р. — США. Навчався у Львівському університеті, Віденській торговій академії та у Чиказькому університеті). Про свій шлях до прийняття гетьманського світогляду О. Тарнавський коротко висловився у статті «Чужинці при будові Української Держави»: «Я був за республікою на Україні, аж доки не побачив Петлюрівщини і большевицької влади своїми очима». (Січ. — 1925. — 15 черв.). Попередній Головний отаман О. Шаповал з 1934 р. зосередив свою ді-

альність на двох важливих для організації і гетьманського руху в цілому напрямках: по-перше, він продовжував редагувати гетьманський часопис, який з 1934 р. змінив назву на «Наш Стяг» і, по-друге, ініціював і сприяв постанову та розвитку гетьманської авіації.

На початку 30-х внаслідок міжнародної політичної ситуації, підготовки до війни та мілітаризації багатьох країн світу провід гетьманців у Америці вважав необхідним надалі зберігати військовий характер організації та формувати військовий дух згідно традицій козацьких Січей насамперед серед молодих гетьманських сил, більшість яких через вік не мали воєнного досвіду, виростили в мирних обставинах і вже не пам'ятали або й ніколи не бачили землі своїх батьків. Гетьманці були переконані, що для будівництва держави потрібні організованість та почуття дисципліни, які найкраще можна виховати у війську, де людина привчає себе слухати і виконувати накази та розпорядження. Місячні та щотижневі збори кожної сотні проходили за визначенням в Статуті СГД ритуалом: починалися і закінчувалися зібрання військовими командами сотника, а також державним гімном і патріотичною піснею. Член Централі СГД, Головний Обозний Канадської Області Михайло Гетьман у статті «Позір» писав: «наші члени мусять бути свідомі, що коли вони приходять на збори, то не для балаканини і дискутування, а що в організованій дисципліні є вже будова Української Держави, бо будуюмо свої душі». (Наш Стяг. — (Чикаго). — 1935 р. — 25 трав.).

У березні 1935 р. Головний отаман призначив осаулом Централі СГД учасника визвольних змагань, колишнього підстаршну УГА Євгена Драгінду з дорученням організувати при сотнях військові відділи, залучаючи до проведення занять з військової справи старших гетьманців — колишніх військових та учасників воєнних подій у Європі. У статті «Всі зброяться — всі готовляться до війни» головний редактор «Нашого Стягу» О. Шаповал писав, що в ситуації, коли українці в Галичині та на еміграції в Європі до неминучої війни не готуються, а на Великій Україні українців не допускають до навчання у вищих військових закладах, потрібно українській молоді в США отримувати військову освіту, щоб у час боротьби за державу можна було б відправити в Україну висококваліфікованих знавців сучасної військової справи для організації там збройних сил. (Наш Стяг. — (Чикаго). — 1934. — 17 лист.). Одним із вирішальних видів збройних сил, засобів оборони держави, а також забезпечення її внутрішньої та зовнішньої комунікації О. Шаповал вважав авіацію і, як колишній льотчик ще за часів національно-визвольної боротьби, він, поряд з редагуванням часопису, з притаманною йому завзятістю з 1933 р. розпочав пропагувати та втілювати ідею підготовки українських авіаторів.

При СГД США у 1933 р. були засновані 1-а Авіаційна школа в Чикаго і 2-а Авіаційна школа в Детройті, тобто в містах, де знаходилися найміцніші гетьманські сили в Америці, відповідно II-й та IV-й округи СГД. Школи очолювали кураторії з числа гетьманських старшин. Викладачами та інструкторами-техніками в школах були українські та американські авіатори. Зокрема, організатором і викладачем в Детройтській авіаційній школі був молодий льотчик Андрій Чайковський (1908—1936), батьки якого емігрували з Галичини, а він народився вже в Канаді. Викладачем 1-ї школи був льотчик Володимир Харковий, а інструктором був запрошений американець Дж. Чард. 3-я Авіаційна школа була заснована в березні 1935 р. у місті Сиракузах, що територіально належало до V-го Нью-Йоркського Округу. Вже в перший рік її діяльності тут навчалося 26 учнів під керівництвом інструктора, льотчика-механіка Івана Москаля. До навчання у школи приймалися дівчата та хлопці віком від 16 років, які закінчили не менше як два роки високої школи (high school) американської загальноосвітньої системи. Після дворічного теоретичного курсу та залежно від кількості практичних годин у повітрі випускники отримували диплом приватного льотчи-

ка (Наш Стяг. (Чикаго). — 1935. — 6 квіт.; Korostowetz V. Ukrainian Aviation Canada and USA. The Aeroplane. London. Vol. 1247. 17 April 1935; ЦДІА у Львові. — Ф. 359. — Оп. 1. — Спр. 315. — Арк. 10). Наступну гетьманську Авіаційну Школу було відкрито у Вінніпезі 1 вересня 1935 р., де навчання проводив льотчик П. Антохов.

СГД, як і кожному поважну організацію, турбували проблеми її розвитку і подальшого життя ідеї, на якій сформована організація. Для покоління гетьманців — батьків 20—30 років, які були тісно пов'язані з українською землею своїм народженням, вихованням, освітою, участю в громадському житті та у національно-визвольній боротьбі і які поклали великі моральні, матеріальні і фізичні жертви на державотворчий вівтар, ідея української незалежної держави залишалася для більшості з них і після еміграції сакральною субстанцією їх духовного життя. Зв'язок молодого покоління з українською землею, яке виїхало з батьківщини в дитячому віці разом з батьками або народилося вже в Америці, знаходився передусім у площині духовних батьківських впливів, від сили яких залежали його життєздатність та витривалість під тиском нерідних цивілізаційних, культурних і психологічних реалій. Загрозу зникнення гетьманського руху з відходом свого покоління керівники гетьманської організації дуже добре розуміли і тому протягом усього міжвоєнного періоду вони намагалися виховати собі заміну в поколіннях, пропагуючи ідею української держави на традиційній гетьманській основі, з одного боку, та залучаючи молодь до реальних, відповідних її віковим зацікавленням справ, з другого боку. Зокрема, Генеральна Рада старшин СГД у вересні 1935 р. ухвалила необхідність організації молоді в спортивні клуби і військові відділи. При Головній Централі і відповідно в кожному структурному відділі СГД були референти у справах молоді, які безпосередньо займалися молодіжними та дитячими спортивними й творчими організаціями (Січ. — 1936. — 25 черв.). Започаткування та втілення в життя «летунської акції» було розраховано на залучення до гетьманського руху також саме молоді і плекання в ній зв'язку з українською історичною традицією.

Побачивши неабияке зацікавлення української молоді авіацією, О. Шаповал висуває наступну пропозицію — придбання гетьманцями літака. При Централі СГД був створений спеціальний авіаційний фонд, і в кожному номері гетьманського часопису подавалася інформація про жертводавців цього фонду. Гасло американських гетьманців 1934 р. «Український летун має вчитись летунству на українському літакові» підтримали насамперед члени IV-го Округу в Детройті на чолі з окремим отаманом Пилипом Дем'яном, в основному на кошти яких був куплений літак типу «Травелер». Вже в серпні 1934 р. відбувалася передача літака, якому була дана назва «Україна», 2-й Авіаційній школі. А у вересні того ж року Централь СГД організувала перше авіаційне свято, яке започаткувало традицію на подальші роки урочистого відзначення купівлі гетьманцями нових літаків та проведення маніфестаційних свят з їх використанням при залученні всієї української громади. Свято було організовано в Чикаго, у зв'язку з чим літак прилетів із Детройта. З метою популяризації «летунської акції», а разом з тим і пропаганди гетьманської організації, на свято була запрошена вся чиказька українська колонія, в тому числі представники різних українських організацій. З нагоди свята гетьманці отримали вітальну телеграму від Гетьмана П. Скоропадського, яка була зачитана перед освяченням літака православним єпископом І. Теодоровичем і греко-католицьким священником Л. Сембратовичем. У вересні 1934 р. гетьманці купили другий літак і передали його 1-й Авіаційній школі під назвою «Львів».

Про популярність авіаційної акції серед української громадськості та захопленість авіацією молоді свідчить той факт, що вже протягом першого року після

придбання двох літаків гетьманцями було організовано 13 авіаційних свят у різних осередках української еміграції при її активній участі. У вересні 1935 року у Клівленді відбувались авіаційні змагання *Natinal Air Rages*, в яких українські льотчики зі своїми літаками брали участь із метою маніфестації українських державницьких стремлень та прагнень до досягнення вищих технічних здобутків. У результаті успішного започаткування «летунської акції» із метою її розвитку наприкінці 1934 р. Головний Отаман О. Тарнавський затвердив О. Шаповала референтом авіаційних справ при Централі СГД (Наш Стяг. — (Чикаго). — 1934. — 18 груд.).

Наступним кроком у розвитку гетьманської авіації було створення авіаційних сотень. Після трьох років діяльності авіаційних шкіл була підготовлена відповідна кількість авіаторів-гетьманців, які могли творити окремі структурні відділи організації. У червні 1936 р. була затверджена 1-а авіаційна сотня при II-му Чиказькому Окрузі на чолі з сотником-викладачем 1-ї Авіаційної школи В. Харковим.

У січня 1937 року Централь СГД звернулася до всього українського громадянства на американській землі із закликом допомогти придбати третій літак. У зверненні пояснювалося, що попередні два літаки невеликі, лише двомісні і призначені для вправ вихованців авіаційних шкіл. Не зважаючи на це, авіаційні свята, які організовували гетьманці впродовж двох років з використанням цих літаків, були численними і збирали людей різних політичних поглядів та релігійних конфесій, які мали можливість пізнавати один одного і говорити про одну українську справу. Придбання чотирьох- чи навіть п'ятимісного літака дало б можливість гетьманцям разом з представниками інших українських організацій відвідувати найдаальші українські колонії з метою консолідації та об'єднання українства за океаном. Кошти на літак (10 тисяч доларів) Централь закликала зібрати до липня місяця з тим, щоб купити літак до приїзду високого гостя з Європи, який би міг облетіти всі українські громади в США та в Канаді. Цим високим гостем був Гетьманич Данило, і тому навіть назвою майбутнього літака «Київ» — «святе для кожного українського патріота ім'я злотоверхої столиці Соборної України» (Наш Стяг. — 1937. — 11 верес.), гетьманці намагалися надати цій акції національно-об'єднуючого характеру. Для пропаганди авіаційної акції та збору коштів насамперед серед гетьманців спеціальним розпорядженням Головного Отамана були призначені голови та члени авіаційних комісій при кожному відділі СГД (Наш Стяг. — 1937. — 2 січ.). Приклад жертвності іншим гетьманцям подав О. Шаповал, який наклав на себе добровільний податок в сумі 20 доларів із щотижневої редакційної платні (Наш Стяг. — 1937. — 13 берез.). Основна частина коштів на літак була зібрана гетьманцями США і Канади. Проте значну грошову допомогу надала вся українська заокеанська еміграція, а також європейські гетьманські організації і прихильники гетьманського руху. В кожному номері «Нашого Стягу» друкувалися прізвища жертводавців та сума внеску на літак. Зокрема, наприклад, 1-й Філадельфійський Округ на чолі з отаманом Василем Волчанським, який був порівняно з іншими округами нечисельним, зібрав 500 доларів, 1-й Кіш з Вінніпега 11-го Канадійського Округу на чолі з кошовим Андрієм Кушко — 250 доларів. Незважаючи на матеріальну незабезпеченість української еміграції в Європі, гетьманці і їх прихильники з Чехії, які до того ж в основному були студентами, прислали на літак 500 чеських крон. Декілька разів прислали свої скромні жертви гетьманці Аргентини. Неодноразово жертводавцями були українські священики різних конфесій (Наш Стяг. — 1937. — 12 черв.; 26 черв.; 28 серп.).

Така масова підтримка всієї української еміграції дала можливість Централі купити п'ятимісний літак моделі «Релінг» фірми Стінсон, як і планувалося, в середині липня 1937 року. Освячення літака було приурочене до приїзду Гетьманича Данила до Америки і відбулося 12 вересня в Чикаго у присутності 2 500 українців та іноземних гостей. На честь високого гостя свято розпочалося парадом

уніформованих відділів II-го Чиказького Округу під проводом військового референта Централі Івана Дружанського та окружного отамана Павла Гудзея з українськими та американськими прапорами. У своїй промові на святі, яка в той же час була першою промовою на американському континенті, Гетьманіч Данило зазначив, що Гетьман П. Скоропадський надає великого значення авіації, бо «ще ні одна нація не здобула незалежного державного життя тільки самою ідеєю та самим словом. Тільки ідея сполучена з організацією матеріальних сил народу може привести до перемоги. Те, що Ви тут за Океаном заходилися організувати українське авіаційне діло, є важне не тільки тому, що дає змогу цілому рядові українських патріотів здобути знання цієї найважливішої ділянки техніки так потрібної для військової справи, але ця летунська акція ще й важна тим, що вона взагалі звертає увагу українського суспільства на величезне значіння матеріальної сили в ділі визволення Народу» (За Україну. Подорож Вельможного Пана Гетьманіча Данила Скоропадського до Злучених Держав Америки й Канади. Осінь 1937 — весна 1938 / Уложив Іван Ісаїв. — Едмонтон, Альберта: Накладом Союзу Гетьманців Державників Америки й Канади, 1938. — С. 40).

Серед української політичної еміграції та серед українських емігрантських військових організацій гетьманці були єдиними, які зрозуміли значення авіації — нового на той час виду технічного прогресу та нового роду військ, і зуміли організувати не лише придбання літаків, але й авіаційні школи для підготовки українських авіаторів. Ця авіаційна акція стала одночасно пропагандою ідеї гетьманського руху не лише на американському континенті, але й у Європі, зокрема в Галичині (ЦДІА у Львові. — Ф. 359. — Оп. 1. — Спр. 261. — Листи Петра Кожевникова до Олекси. — Арк. 19).

Подією великого значення не лише для американських гетьманців і гетьманського руху, але й для української заокеанської еміграції в цілому був приїзд Гетьманіча Данила Скоропадського в 1937 р. до США і Канади. Рішення Гетьмана П. Скоропадського та гетьманського центру про поїздку Гетьманіча Данила до Америки було пов'язане насамперед з розвитком гетьманського руху за океаном, а також з реорганізацією гетьманського руху в цілому, необхідність проведення якої вимагали як внутрішні організаційні зміни, так і зміни у міжнародному політичному житті. За дорученням Гетьмана П. Скоропадського Гетьманіч Данило повинен був відвідати найбільші осередки української еміграції, безпосередньо познайомитися з діяльністю гетьманських організацій, зустрітися з американськими урядовцями, громадськими діячами та підприємцями. Офіційна поїздка Гетьманіча Данила до Америки тривала чотири місяці — з 11 вересня 1937 р. до 10 січня 1938 р., а неофіційне перебування продовжувалося до серпня 1938 р. (Див.: За Україну. Опис подорожі Вельможного Пана Гетьманіча Данила Скоропадського до Злучених Держав Америки й Канади. — Едмонтон, Альберта, 1938).

Вперше здійснена поїздка до США і Канади члена гетьманського роду, який відродив українську державу в XX-му столітті у її традиційній формі і який не зрікся законного права на гетьманство й продовжує державницьку діяльність у вимушеній еміграції в Німеччині, мала велике значення для популяризації української справи на міжнародному рівні та пропаганди української консервативно-монархічної ідеї серед українців. Впродовж свого перебування за океаном Гетьманіч Данило зустрівся з усіма, навіть найвіддаленішими, українськими колоніями в США і Канаді, де відвідав відділи СГД, українські громадські, культурно-освітні та духовні інституції та організації. Крім того, в кожному штаті та великому місті він зустрічався з керівниками американської і канадської адміністрацій, зокрема, з генерал-губернатором Канади, лордом Твідсмюром, підприємцями, зокрема, з Г. Фордом та представниками різних громадських і професійних об'єднань. В організації зустрічей та прийомів на честь Гетьманіча Данила в кожному місті його перебування брала участь майже вся

місцева українська громада. Орендовані концертні та готельні зали для урочистих прийомів, розраховані більш як на 1000 чоловік, не вміщували всіх бажаючих побачити і почути українського престолонаслідника. Перебування Гетьманича Данила в США і Канаді мало резонанс не лише в середовищі української громадськості, але й в американському та канадському суспільстві. Поїздку висвітлювали у своїх інформаційних та публіцистичних статтях 18 українських часописів на американському континенті, 11 українських часописів у Європі, а також 39 американських і канадських часописів різних політичних спрямувань. Візит Гетьманича Данила мав позитивний вплив не лише на зростання авторитету американських гетьманців, але й на процес об'єднання українців різних соціальних верств, походження, конфесійної й професійної приналежності і політичних уподобань, про що свідчать численні виступи на зустрічах незаангажованих ні в які політичні рухи українців. Наприклад, адвокат О. Малицький зазначив, що «ми, Українці в Клівленді, за свого життя тут вітали вже много людей, але тепер вітаємо Того, за котрим усі підємо. Я не гетьманець, але мені розходить ся, щоб насамперед мати незалежну Україну. Цей молодий чоловік — наш Гість — приїхав до нас, щоб об'єднати наш розбитий нарід, щоб ми працювали разом, рамя об рамя. Тоді ми, Українці, будемо силою» (с. 98).

Ще в перші місяці перебування в США О. Назарук так бачив і оцінював свою працю серед січовиків і української еміграції в цілому: «я на загальнім тлі, що привіз його з Великої України, і на тім спеціальнім, тут, спробую творити якусь психологічну, чи радше психічну єдність, у котрій будучі змагання наші знайти моглиб відзвук, акустику. ...Я працюю ~~як муха~~ так, як муха, що розносить пил по квітках, з тою ріжницею, що вона не думає над тим, що з того буде запліднення, а я допускаю можливість евентуального запліднення» (Том 7. — С. 103—104). Пророчість його оцінки своєї діяльності американського періоду підтвердило майбутнє. Прищеплення О. Назаруком гетьманської ідеології «Січовій Організації» та імплементація січового руху на американському континенті в гетьманський рух дало останньому динамічний імпульс до розвитку в 20—30-і роки, а також можливість зберегтися йому як політичному рухові внаслідок ліквідації Гетьманського Центру в Німеччині та гетьманських осередків в європейських країнах після Другої світової війни, смерті Гетьмана Павла Скоропадського (Гетьман Павло Скоропадський помер у квітні 1945 р. внаслідок важких поранень, отриманих під час бомбардування американською авіацією залізничної станції на півдні Німеччини), загибелі і зникненні за невідомих обставин ряду гетьманців у Галичині, Польщі, Німеччині та Чехословаччині, розпорошеній еміграції частини гетьманців у різні країни світу, а також дійти до наших днів. Після Другої світової війни центр гетьманського руху внаслідок діяльності гетьманських організацій на американському континенті та еміграції сюди гетьманців з Європи перенісся до Америки. Сьогодні саме на американському терені існує єдине статутно уконституйоване і організаційно оформлене об'єднання гетьманців — Українська Гетьманська Організація Америки, яка після ліквідації в 1942 р. американським урядом Союзу Гетьманців Державників була ініційована і створена в 1948 р. колишніми старшинами СГД і яка є його правонаступницею.

⁵³ В'ячеслав Липинський. Архів. — Т. 7. — С. 333.

⁵⁴ Лука Мишуга (1887—1955) — журналіст, громадсько-політичний діяч, племінник визначного українського оперного співака Олександра Мишуги, після рішення Ради Амбасадорів про визнання Східної Галичини територією Польщі залишився в США, де займався політичною та громадською роботою, зокрема, був ініціатором створення в 1923 р. і генеральним секретарем Об'єднання Українських Організацій в Америці, а також з 1933 р. і до смерті — редактором однієї з найстаріших українських газет в діаспорі «Свобода».

⁵⁵ ЦДІА у Львові. — Ф. 359. — Оп. 1. — Спр. 373. — Арк. 8—10.

⁵⁶ Наш Стяг. — (Чикаго). — 1934 — 23 черв.

⁵⁷ В'ячеслав Липинський. Архів. — Т. 7. — С. 48.

⁵⁸ Січ. — 1925. — 1 лип.

⁵⁹ В'ячеслав Липинський. Архів. — Т. 7. — С. 130.

⁶⁰ Наш Стяг. — 1938 р. — 9 лип.

⁶¹ Січ. — 1925 р. — 1 лип.

⁶² Там же.

⁶³ В'ячеслав Липинський. Архів. — Т. 7. — С. 345.

⁶⁴ Назарук О. Спомини про те, які були перші кроки гетьманської ідеї... — С. 40.

⁶⁵ Володимир Босий (1899—1979) — засновник гетьманського руху в Канаді, громадсько-освітній діяч, публіцист, редактор ряду українських часописів, родом з Галичини, в 1924 р. емігрував до Канади.

⁶⁶ Січ. — 1926. — 15 лип.

⁶⁷ Назарук О. Спомини про те, які були перші кроки гетьманської ідеї... — 41.

⁶⁸ В'ячеслав Липинський. Архів. — Т. 7. — С. 409.

УКРАЇНА—ІТАЛІЯ: АРХІВИ ПРО ПОЧАТКИ ДИПЛОМАТИЧНИХ ЗНОСИН

Вадим САБЛУК

Відлік офіційних дипломатичних відносин України з Італією починається з грудня 1991 року, коли Італійська Республіка однією з перших західноєвропейських держав визнала українську незалежність і у січні 1992 року відкрила у Києві власне представництво. Однак перші спроби з обох боків до встановлення офіційних відносин були здійснені набагато раніше, а саме за часів існування Української Народної Республіки.

Для осмислення історичного підґрунтя становлення та розвитку українсько-італійських стосунків ми звернулися до архіву Міністерства закордонних справ Італії, де зібрані численні матеріали того періоду, котрі дають досить повне уявлення про стан відносин між Італійським Королівством і УНР.

Структурно архівні матеріали можна поділити на дві основні групи:

1. Листування МЗС Італії з власними дипломатичними місіями за кордоном та іншими італійськими відомствами щодо України.

2. Листування української дипломатичної місії з МЗС Італії.

До першої групи варто віднести матеріали: про оцінки італійськими дипломатами ситуації в Україні та бачення перспектив можливого співробітництва; про існування у Римі дипломатичної місії України, про візову політику щодо українських громадян; про надання гуманітарної допомоги та інші.

Друга група включає в себе офіційне листування української місії у Римі, де, зокрема, містяться звернення щодо необхідності офіційного визнання української держави, надання дозволів на в'їзд українських громадян в Італію, інші питання, пов'язані з існуванням дипломатичної місії у Римі.

У цій статті ми викладемо зміст деяких документів, які, на наш погляд, повною мірою відтворюють перші кроки до встановлення офіційних відносин між Україною (на той час УНР) та Італією.

Про існування «української дипломатичної місії в Римі» вперше згадується в архівних матеріалах МЗС Італії, які датовані початком 1919 року. Щоправда, Італія не визнавала українську дипломатичну місію офіційно, оскільки, як відомо, сама УНР не набула визнання країнами Антанти. У цьому зв'язку варто